

<https://doi.org/10.37919/0201-419X-2025.103.16>

УДК 811.161.2'373.23(477.86/.87)

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ СПОСІБ СЛОВОТВОРЕННЯ ПРИЗВИСЬК ЖИТЕЛІВ БОЙКІВЩИНИ

ГОДОВАНЕЦЬ
Назар Миколайович,

аспірант кафедри української мови імені професора Івана Ковалика,
Львівський національний університет імені Івана Франка;
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79001;
e-mail: nazar.hodovanets@lnu.edu.ua
ORCID: 0009-0008-9143-8353

Nazar
HODOVANETS,

Postgraduate Student, Department of Ukrainian language named after professor Ivan Kovalyk,
Ivan Franko National University of Lviv;
1 Universytetska St., Lviv 79001, Ukraine;
e-mail: nazar.hodovanets@lnu.edu.ua

У статті проаналізовано прізвиська жителів Бойківщини, утворені лексико-семантичним способом. З'ясовано, що в досліджуваному історико-етнографічному ареалі послугуються індивідуальними, родичівськими, сімейно-родовими й колективно-територіальними найменуваннями. Визначено, що за семантикою твірних основ бойківські прізвиська поділяються на найменування, утворені від жіночих та чоловічих церковно-християнських імен, прізвиськ та прізвищ місцевих жителів, імен та прізвищ відомих історичних осіб, персонажів мультфільмів та кінофільмів, художньої літератури. Також зафіксовано неофіційні антропоніми, мотивовані назвами професій, занять, національністю та етнічним походженням, місцем походження чи проживання. Виявлено найменування, співвіднесені з розрядами «potina personalia» (внутрішні та зовнішні характеристики людини, особливості її мовлення), «potina impersonalia» (назви тварин, істот, рослин, їх частин та плодів, предметів побуту, речей, страв та продуктів харчування, частин тіла людини і тварини, явищ природи, грошових одиниць).

Ключові слова: антропонімія, прізвисько, прізвище, відантропонімне прізвисько, відапелятивне прізвисько.

Власні назви людей загалом, зокрема й неофіційні найменування осіб, безперечно, посідають важливе місце в лексичному складі мови. Неофіційні ідентифікатори-імена досліджено ще недостатньо порівняно з іншими антропонімами.

Дослідженню неофіційних найменувань людей присвятили праці Б.Б. Близнюк (гуцульські прізвиська) [Близнюк 2001], Г.Є. Бучко та Д.Г. Бучко (прізвиська Бойківщини) [Бучко 2002], Л.О. Кравченко (полтавські прізвиська) [Кравченко 2009], М.П. Лесюк (гуцульські прізвиська) [Лесюк 1998], Н.Л. Осташ (прізвиська жителів Холмщини) [Осташ 2009], Р.І. Осташ (сучасні українські прізвиська) [Осташ 2000] та ін. Неофіційні антропоніми жителів різних українських регіонів були об'єктом дослідження монографічних праць Н.М. Павликівської (українські псевдоніми) [Павликівська 2011], П.П. Чучки (неофіційні найменування жителів Закарпаття) [Чучка 2008], Н.М. Федотової (прізвиська жителів Луганщини) [Федотова 2008], Г.Л. Аркушина (прізвиська жителів Північно-Західної України) [Аркушин 2009], Н.М. Шульської (неофіційні найменування жителів Західного Полісся) [Шульська 2008].

Прізвисько – це неофіційне найменування людини, яке присвоюють номінатори особі чи колективу людей за індивідуальними ознаками, спорідненістю та свояцтвом між носієм антропоніма і членами родини з метою ідентифікації та конкретизації. Такі назви жителів Бойківщини як складника загальної системи української народнопобутової антропонімії досі фактично не були предметом спеціального наукового аналізу. Тому поза увагою вчених залишилися лексичний потенціал, структурно-семантичні особливості, мотиваційна база неофіційних найменувань, не досліджено мотиви присвоєння та способи творення прізвиськ у цьому регіоні тощо.

Аналізуючи неофіційні найменування жителів Бойківщини, утворені лексико-семантичним способом, виходимо з того, що йдеться про різновид неморфологічного способу деривації, переосмислення значення слова без зміни його морфемного складу способом лексичної метонімізації, конденсації, метафоризації, а також трансонімізації [пор. зокрема: Словник 2012: 111].

Творення прізвищ пов'язане з різними семантичними трансформаціями. Потрібно відмежовувати прізвища від апелятивів. Межа між ними на рівні прізвищової номінації надзвичайно тонка. Перехід апелятива у прізвишко відбувається способом онімізації – найдавнішим та найпродуктивнішим у творенні власних особових назв [Федотова 2008: 42].

Науковці виокремлюють дві стадії онімізації:

1) слово перестає виконувати функцію зменшено-пестливого звернення і функціонує частіше за ім'я;

2) слово як ідентифікатор особи виходить за межі певної мікрогрупи і стає неофіційним найменуванням особи [Антонюк 2005: 27].

Межа між власними іменами й апелятивами проходить у середині цих класів і поза ними, унаслідок чого апелятиви зазнають субстантивації [Федотова 2008: 38]. Наприклад, антропонім *Вовк* співвідноситься з апелятивом *вовк* (іменник), *Святий* (прізвишко) – зі *святий* (прикметник) тощо.

Утворення, що на апелятивному рівні мали афіксальну структуру, кваліфікуємо як лексико-семантичні похідні. Наприклад, прізвища відіменного походження на зразок *Олексунцьо*, *Ользуня*, які пройшли стадію трансонімізації: ім'я → варіант імені → прізвишко, пор.: *Олекса* → *Олексунцьо* (варіант імені) → *Олексунцьо* (прізвишко).

Певні труднощі виникають під час розмежування прізвищ та імен. Наприклад, антропоніми *Богдан*, *Івасик* для одних людей є іменами, а для інших – прізвищами. Серед групи найменувань за особливостями мовлення побутують відіменні утворення, як-от: *Ілка*, *Міска*, *Тарата*, що вказують на певні вади мовлення. Їх зараховуємо до відапелятивних прізвищ. Як прізвища кваліфікують іншомовні варіанти імен, наприклад, *Андре* (*Андрій*), *Юзьо* (*Йосиф*).

Поділ антропонімів на прізвища й прізвища відбувається за функціональним принципом, скажімо, антропонім *Баран* у с. Топільниця Самб. є прізвищем, а у с. Верхня Яблулька Самб. – прізвишком, *Вовк* у м. Турка Самб. функціонує як прізвище, а в с. Верхня Яблулька Самб. – як прізвишко.

Творення прізвиськ відбувається за допомогою метафоричного та метонімічного перенесення. За метафоричного перенесення значення апелювати переходить на денотат за схожістю будь-яких ознак: за зовнішньою подібністю (*Булка* – повна, *Хребет* – високий і худий), за характером, звичками, соціальним становищем особи (*Американець* – багатий, *Лис* – хитрий) тощо. В основі метонімічного перенесення закладено принцип суміжності. Носії прізвиськ та їхні ознаки пов'язані певними асоціаціями, наприклад: *Курочка* (розводить курей), *П'єц* (мурєс печі). Різницю між цими двома типами називання дослідники вбачають у ступені виразності тієї риси, ознаки, за якою людина отримала найменування [Чучка 2008: 203].

У метонімічних назвах характеристика носія прізвиська виражена найповніше. Зафіксовано метонімічні назви, що характеризують іменованого за окремими деталями одягу, взуття, аксесуарами. Наприклад, калоші в селах носили всі, але одну людину прозвали прізвиськом *Кальоші*. Аналогічно утворено іменування *Бурок*, *Кіркак*, *Кульчик*, *Чобіт* та ін. Прізвиська на основі метонімічного перенесення вказують також і на особливості окремих частин тіла, скажімо: *Бородатий*, *Вусатий*.

За семантикою твірних основ прізвиська жителів Бойківщини поділяємо на такі групи:

1. Найменування, мотивовані церковно-християнськими чоловічими повними, суфіксальними, усіченими та усічено-суфіксальними іменами: *Антосьо* (с. Явора Самб.), *Вано* (с. Нижня Яблунька Самб.), *Грицюнь* (с. Боберка Самб.), *Даньо* (с. Нагуєвичі Дрг.), *Костик* (с. Нижній Турів Самб.), *Льоня* (с. Карпатське Самб.), *Міхал* (с. Нижня Яблунька Самб.), *Мітька* (с. Стрільки Самб.), *Остапчик* (с. Східниця Дрг.), *Степанко* (с. Нижнє Синьовидне Стр.), *Свидник* (Дрг.).

2. Найменування, мотивовані церковно-християнськими жіночими повними, суфіксальними, усіченими та усічено-суфіксальними іменами: *Анька* (с. Нижня Яблунька Самб.), *Варвара* (с. Біличі Самб.), *Зоня* (с. Свидник Дрг.), *Юлька* (с. Розлуч Самб.).

3. Іменування, співвідносні з розрядом «*nomina personalia*», що характеризують особу за:

– особливостями зовнішності: *Білий* (сс. Бусовисько Самб., Верхня Яблунька Самб.), *Велика* (сс. Велика Волосянка Самб., Задільське Стр., Зубриця Дрг.), *Вусатий* (сс. Нижня Яблунька Самб., Сможе Стр., Східниця Дрг.), *Куций* (с. Ластівка Дрг.), *Кучерявий* (сс. Верхня Яблунька Самб., Топільниця Самб.), *Рижий* (сс. Нижня Яблунька Самб., Кривка Стр., Кринтята Дрг.), *Чорний* (сс. Козьова Стр., Новий Кропивник Дрг., Стоділка Самб.);

– особливостями мовлення: *Балтайло* (с. Верхня Яблунька Самб.), *Варацак* (с. Нижня Яблунька Самб.), *Хрипливий* (с. Гребенів Стр.), *Шепелявий* (с. Гребенів Стр.);

– рисами характеру: *Бодрий* (с. Нижня Яблунька Самб.), *Мудра* (с. Стрілки Самб.).

4. Найменування, співвідносні з розрядом «*nomina impersonalia*», які є назвами:

– тварин, інших істот: *Баран* (с. Тур'є Самб.), *Вовк* (с. Верхня Яблунька Самб., м. Турка Самб.), *Ондатра* (с. Нижня Яблунька Самб.);

– рослин, їхніх частин і плодів: *Гарбуз* (с. Нижня Яблунька Самб.), *Дубик* (с. Нижня Яблунька Самб.), *Кавун* (с. Верхня Яблунька Самб.), *Ричок* (с. Нижня Яблунька Самб.);

– речей, предметів побуту: *Бич* (с. Нижня Яблунька Самб.); *Бурок* (с. Нижня Яблунька Самб.), *Цьвак* (с. Верхня Яблунька Самб.);

– страв, продуктів харчування: *Вареник* (с. Нижня Яблунька Самб.), *Тарчаник* (с. Нижня Яблунька Самб.);

– частин тіла людини і тварини: *Нога* (с. Ластівка Дрг.), *Пальчик* (с. Нижня Яблунька Самб.), *Хребет* (с. Нижня Яблунька Самб.), *Шкірка* (с. Верхня Яблунька Самб.);

– явищ природи: *Вітер* (с. Верхня Яблунька Самб.);

– грошових одиниць: *Рубель* (с. Бориня Самб.).

5. Найменування, мотивовані апелювативними характеристиками особи, зокрема назвами, що вказують на:

– професію, рід занять: *Бригадир* (с. Нижня Яблунька Самб.), *Доктор* (м. Турка Самб.), *Лікарка* (с. Стрілки Самб.), *Лісничий* (с. Матків Стр.), *Майстер* (с. Климець Стр.);

– етнічне, національне походження: *Американець* (с. Нижня Яблунька Самб.), *Мадяр* (с. Стрільки Самб.), *Молдаван* (с. Ісаї Самб.), *Москаль* (с. Верхня Яблунька Самб.);

– місце походження, проживання: *Загородова* (с. Сянки Самб.), *Надпотічна* (с. Задільське Стр.). До цієї групи також зараховуємо прізвиська на **-зьк(ий), -ськ(ий), -цьк(ий)**, утворені від відойконімних прикметників: *Боберський* (с. Дністрик-Дубовий Самб.), *Ботивський Василь* (с. Нижня Яблунька Самб.), *Шандрівська Оксана* (с. Верхня Яблунька Самб.).

6. Найменування, мотивовані:

– іменами, прізвищами або псевдонімами відомих осіб: *Гітлер* (с. Карпатське Самб.), *Лобановський* (с. Нижня Яблунька Самб.), *Шевченко* (с. Верхня Яблунька Самб.);

– назвами персонажів казок, кіно- та мультфільмів: *Антошка* (с. Зубриця Дрг.), *Бейжа* (с. Нижня Яблунька Самб.), *Будулай* (с. Сянки Самб.), *Кузя* (с. Кіндратів Самб.).

7. Найменування, мотивовані прізвиськами, прізвищами: *Бичовка* (від *Бич*, с. Багнувате Самб.), *Ричканя* (від *Ричок*, с. Верхня Яблунька Самб.), *Синячок* (від *Синяк*, с. Нижній Турів Самб.), *Сливарівський* (від *Сливар*, с. Нижня Яблунька Самб.).

Отже, за семантикою твірних основ прізвиська жителів Бойківщини лексико-семантичного способу творення поділено на такі групи: найменування, мотивовані церковно-християнськими чоловічими та жіночими іменами; найменування, співвідносні з розрядом «*nomina personalia*», що характеризують особу за зовнішніми, внутрішніми ознаками; найменування, співвідносні з розрядом «*nomina impersonalia*»; найменування, мотивовані апелятивними характеристиками особи; найменування, мотивовані іменами та прізвищами або псевдонімами відомих осіб; найменування, мотивовані прізвиськами та прізвищами місцевих жителів.

Антонюк О. Лексико-семантична група прізвиस्क, що вказують на звички, уподобання, вчинки людини (на матеріалі антропонімії Донеччини). *Актуальні питання антропоніміки*. Київ, 2005. С. 25–30.

Близнюк Б. Сучасні гуцульські прізвиська. *Наукові записки. Серія: Мовознавство*. Кіровоград, 2001. С. 93–95.

Бучко Г., Бучко Д. Народно-побутова антропонімія Бойківщини. *Linguistica slavica: ювілейний збірник на пошану І. Железняк*. Київ, 2002. С. 3–14.

Кравченко Л. Сучасні прізвиська Полтавщини. *Studia Slavistica*. Вип. 9: *Ономастика. Антропоніміка*. Ужгород, 2009. С. 150–158.

Лесюк М. Прізвиська жителів гуцульських сіл. *Przezwiseka i przydomki w językach słowiańskich*. Część 1. Lublin, 1998. S. 227–240.

Осташ Н. Холмські вуличні прізвиська: минуле і сучасне. *Діалектологічні студії*. 8: *Говори південно-західного наріччя*. Львів, 2009. С. 159–173.

Осташ Р. Із життя сучасних українських прізвиськ 1. *Українська пропріальна лексика*. Київ, 2000. С. 115–121.

Павликівська Н. Питання української псевдонімії ХХ століття. Вінниця, 2011.

Словник прізвиськ північно-західної України: у 3-х т. Упоряд. Г. Аркушин. Луцьк, 2009.

Словник української ономастичної термінології. Уклад. Бучко Д., Ткачова Н. Харків, 2012.

Фєдотова Н. Сучасні прізвиська Луганщини: когнітивна прагматика творення тексту оніма: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Харків, 2008.

Чучка П. Антропонімія Закарпаття: монографія. Відп. за вип. С. Пахомова, П. Чучка. Ужгород, 2008.

Чучка П. Сучасні вмотивовані прізвиська і словотворча структура прізвищ. *Zbornik pedagogickej fakulty v Presove univerzity P.J. Safarika v Kosiciach: Slavistika*. Bratislava, 1976. S. 83–88.

Шульська Н. Словник прізвиськ жителів межиріччя Стиру та Горині. Луцьк, 2008.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

Дрг. – Дрогобицький район Львів. обл.

Самб. – Самбірський район Львів. обл.

Стр. – Стрийський район Львів. обл.

REFERENCES

Antoniuk, O. (2005). Lexico-semantic group of nicknames indicating habits, preferences and actions of a person (Based on the anthroponymy of the Donetsk region). *Current issues of anthroponymy* (pp. 25–30). Kyiv (in Ukr.).

Arkushyn, H. (2009). Dictionary of nicknames of northwestern Ukraine: in 3 Vols. Lutsk (in Ukr.).

- Blyzniuk, B. (2001). Modern Hutsul nicknames. *Scientific Notes: Linguistics Series* (pp. 93–95). Kirovohrad (in Ukr.).
- Buchko, D., Tkachova, N. (2012). Dictionary of Ukrainian onomastic terminology. Kharkiv (in Ukr.).
- Buchko, H., Buchko, D. (2002). Folk and everyday anthroponymy of Boykivshchyna. *Linguistica slavica: anniversary collection in honor of I.M. Zheliezniak* (pp. 3–14). Kyiv (in Ukr.).
- Chuchka, P. (2008). Anthroponymy of Transcarpathia: monograph. Uzhhorod (in Ukr.).
- Chuchka, P. (1976). Modern motivated nicknames and word-forming structure of surnames. *Zbornik pedagogickej fakulty v Presove univerzity P.J. Safarika v Kosiciach: Slavistika* (pp. 83–88). Bratislava (in Ukr.).
- Fiedotova, N. (2008). Modern nicknames of Luhansk region: cognitive pragmatics of onym text creation: abstract Cand. ... Philol. Sciences. Kharkiv (in Ukr.).
- Kravchenko, L. (2009). Modern nicknames of Poltava region. *Studia Slovakistica. Vol. 9: Onomastics. Anthroponymics* (pp. 150–158). Uzhhorod (in Ukr.).
- Lesiuk, M. (1998). Nicknames of residents of Hutsul villages. *Przewiska i przydomki w językach słowiańskich, 1*, 227–240. Lublin (in Ukr.).
- Ostash, N. (2009). Kholm street nicknames: past and present. *Dialectological Studies. 8: Southwestern Dialects* (pp. 159–173). Lviv (in Ukr.).
- Ostash, R. (2000). From the life of modern Ukrainian nicknames 1. Ukrainian proper vocabulary (pp. 115–121). Kyiv (in Ukr.).
- Pavlykivska, N. (2011). The question of Ukrainian pseudonymity in the 20th century. Vinnytsia (in Ukr.).
- Shulska, N. (2008). Dictionary of nicknames of the inhabitants of the interfluvium of the Styr and Horyn rivers. Lutsk (in Ukr.).

LEGEND

Дрг – Drohobych district, Lviv region.

Самб. – Sambir district, Lviv region.

Стр. – Stryi district, Lviv region.

Стаття надійшла до редакції
23.10.2025

Прийнято до друку 20.11.2025

Статтю опубліковано 29.12.25

Received 23.10.2025

Accepted for publication

20.11.2025

Published on 29.12.25

Nazar Hodovanets

LEXICO-SEMANTIC METHOD OF CREATING NICKNAMES OF THE RESIDENTS OF BOYKIVSHCHYNA

The article analyzes the nicknames of the residents of Boykivshchyna, which are formed in a lexico-semantic way. A nickname is an unofficial human name that is assigned by nominators to a person or a group of people based on individual characteristics, kinship and affinity between the bearer and family members for the purpose of identification and specification. The lexico-semantic method of word formation is a type of non-morphological method of derivation, which consists in rethinking the meaning of a word without significantly changing its morpheme composition through lexical metonymization, condensation, metaphorization, transonymization. In this case, appellatives undergo the path of onymization to acquire the status of a proper name, onymous ones undergo transonymization. The choice of the region is due to a peculiar local anthroponymic system, namely the dominance of unofficial anthroponyms as identifiers of a person in oral folk discourse. In the studied historical and ethnographic area, individual, kinship, family-generic and collective-territorial names are used. According to the semantics of the creative foundations, surnames of Boyky are divided into names formed from female and male church-Christian names, nicknames and surnames of local residents, names and surnames of famous historical figures, characters of cartoons and films, literature. Also recorded are unofficial anthroponyms, which are motivated by the names of professions, occupations, nationality and ethnic origin, place of origin or residence. Worthy of attention are the names that correspond to the categories of “nomina personalia” (internal and external characteristics of a person, features of his speech), “nomina impersonalia” (names of animals, creatures, plants, their parts and fruits, household items, things, dishes and food products, parts of the human and animal body, natural phenomena, monetary units).

Key words: anthroponymy, nickname, surname, anthroponymic nickname, appellative nickname.